

kongre değerlendirmesi

Beşinci ODTÜ Uluslararası İktisat Kongresi

Demet Dinler

Bu yıl beşincisi düzenlenen ODTÜ Uluslararası İktisat Kongresi 10-13 Eylül 2001 tarihleri arasında yapıldı. Kongre, önceki yıllara paralel olarak, önceden belirlenmiş bir tematik etrafında değil, hem çok sayıda yerli ve yabancı akademisyenin hem de Merkez Bankası, Dünya Bankası gibi ulusal ve uluslararası kurumlardan uzmanların gönderdiği bildiriler doğrultusunda şekillenmişti. Bu nedenle katılımcılar ekonomiden çevre ekonomisine, teknoloji politikalarından yoksulluğa, firma davranışlarından küreselleşmeye çok geniş bir konu yelpazesi etrafında yaklaşık 80 tane seminer ve panel dinleme şansına sahip oldu. Ancak 80'lerden beri iktisat disiplinine hakim olan neoklasik yöntemin öncülerinin ve problemlerinin Kongre'deki bildiri başlıklarına, kaçınılmaz olarak hakim olduğu çok açık bir şekilde gözlemlendi.

Neoklasik iktisadın hakimiyetinin elbette çok maddi bir temeli var. 80'lerden beri dünyanın her tarafında yerleştirilmeye çalışılan neoliberal politikalara teorik ve ideolojik bir zemin hazırlayan neoklasik iktisat; temelde her türlü toplumsal ilişkiden soyutlanmış, rasyonel çıkar hesaplamaları yapan birey ile dengede olması ve mükemmel çalışması için her türlü müdahaleden arınması gereken piyasa kavramları üzerine kuruluydu. Böylelikle önceki dönemin sermaye birikim sürecinin bir parçası olan kalkınma problemi yerini piyasaları çalıştırmak, daha fazla büyüme, daha az devlet müdahalesi, bireyin piyasadaki davranışları ve çıkar maksimizasyonu hesapları gibi problemlere bıraktı. Tüm bu problemler de aksiyomlar eşliğindeki matematiksel hesaplamalarla çözülmeye çalışıldı. Üniversitelerin ders programları da bu yönde şekillendi. Bu açıdan Kongre'ye, sadece oturum başlıklarına bir göz attığımızda bile fark ettiğimiz bu havanın hakim oluşu şaşırtıcı değil.

Ancak neoklasik iktisadın kendisi de, akademideki diğer disiplinler gibi

bir mücadele alanı haline gelebiliyor. Nitekim bizim dinleme fırsatı bulamadığımız, Hindistan'ın Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nden Amit Bhaduri'nin bildirisini, dinleyen iktisatçı arkadaşlarımızın değerlendirilmesine göre, tamamen matematiksel yöntemlerle makroekonomik önermelerin önemli bir parçasını oluşturan "Doğal İşsizlik Oranı" tezini çürütmek üzerine kuruluydu.

Yine de iktisadı bütüncül bir sosyal bilimler anlayışının bir parçası olarak gören bizler için Kongre'nin en ilgi çekici yanı siyasi iktisat üzerine olan oturumlardı. Bunlardan biri olan "Küreselleşme, Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk" başlıklı semineri Utah Üniversitesi'nden Nilüfer Çağatay verdi. Çağatay'ın bildirisini liberal küreselleşme tezlerini sorgulaması bakımından anlamlıydı; ancak kendi önerdiği bakış açısı bir takım metodolojik problemler içeriyordu. Çağatay'a göre, en genel düzeyde kalkınmacı devletin gücünü yok eden sermayenin genişlemesi olarak tanımlayabileceğimiz küreselleşme, liberal teorisyenlerin savunduğu gibi pek çok ülkenin yararına işleyen bir süreç değildi. Tersine büyüme ve serbestleştirmeyi hedefleyen ticaret politikaları pek çok eşitsizliği de beraberinde getiriyordu. Bu eşitsizlikleri ortaya çıkarmak için de sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi toplumsal ilişkileri, söz konusu ticaret politikalarını değerlendirmek için bir bağlam olarak kullanmak şarttı. Çağatay, bildirisinde özellikle toplumsal cinsiyeti böylesi bir bağlamı kullanabilmek için kullandı; zira yine pek çok kuramcı eşitsizlikleri incelerken haneyi tek bir birim olarak ele alıyor; hane içindeki kaynakların eşitsiz dağılımını dikkate almıyordu. Bu noktada Çağatay, kadınların kendi emek güçlerini kontrol edemediği gerçeğinin altını çizerek, feminist iktisatçıların çalışmalarına referansla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin küreselleşme sürecindeki ticaret politikalarıyla olan ilişkisini kurmaya çalıştı. Ancak ihracat yönelimli stratejinin daha fazla kadın emek gücüne ihtiyaç duyduğunu, kadın emeğinin evde ücretsiz üretken emek olarak kullanıldığını vurgulasa da yönetsel çerçevesi daha temeldeki bir takım kuramsal sorulara doyurucu cevap veremedi: 80'lerdeki sermaye birikim süreci nasıl bir niteliğe sahipti ki kadın emeğinin sömürsüne daha fazla ihtiyaç duymuştu? Uluslararası sermayeye ulusal sermayelerin eklenmiş biçimleri genelde emeğin, özelde de kadın emeğinin daha fazla kullanımını ve kontrolünü savunabilecek ne gibi sınıfsal ittifaklar yaratmıştı? Belki de bu soruları sorabilmek için problemi sadece küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler üzerinden koymak yeterli değildi. Neoliberal politikaların emek/sermaye çelişkisiyle olan ilişkisini kuramsal düzeyde kurmak gerekiyordu. Aksi takdirde ticaret politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri arasındaki ilişki bir korelasyondan ibaret

olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Çağatay, ticaret politikalarının işçiler üzerindeki olumsuz etkisini ifade etti. Ancak bu tarz politikaların zaten sınıfsal bir mücadelenin sonucunda gerçekleştiğini ve bu mücadelenin sonucunda ortaya çıkan neoliberalizmin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamak, Marksist bir analiz için daha yerinde olacaktı. Böylelikle karşı duruşun kendisi, kurumsalcıların yaptığı gibi sadece liberalizasyonu hedef almamış olurdu. Yine de toplumsal cinsiyet araştırmalarının sınıf ilişkileri ve 80'lerdeki liberalizasyon süreçleriyle çok da fazla ilişkilendirilmediği düşünüldüğünde, Çağatay'ın çalışması, bulguları açısından bile önemliydi.

Kongreyi düzenleyen ODTÜ İktisat Bölümü'nün dünyada gittikçe gözden düşmeye başlayan yabancı Marksist siyasal iktisatçıları her yıl olduğu gibi bu yıl da davet edişleri çok anlamlıydı. Bu kapsamda Leeds Üniversitesi'nden Hugo Radice'yi, Greenwich Üniversitesi'nden Alan Freeman'ı ve Bergamo Üniversitesinden Riccardo Bellofiore'yi dinleme fırsatını bulduk. Bu iktisatçılarla tanışıp bir söyleşi yapma olanağını da yakaladık. "Küreselleşme/Emperyalizm: Nasıl Direnmeli?" başlıklı yedinci sayımızda bu söyleşiyi ve onların sundukları bildirimlerin çevirisini yayınlamayı umuyoruz.

Riccardo Bellofiore'nin bildirisini, literatürde hiper-küreselleşmeciler olarak tanımlanan, küreselleşmenin geri çevrilemez bir süreç olduğunu öne süren kuramcılar eleştiriyordu. Bellofiore; artık bilgi toplumuna ve post-fordist üretim tarzına geçildiği ve ulus-devletin de bir analiz birimi olmaktan çıktığı önermelerine dayanan bu kuramcıların argümanlarına şüpheyle yaklaşmak gerektiğini söyleyerek bunları çürütmeye çalıştı. Özellikle, ulus-devletin öneminin ortadan kalkmadığının altını çizdi. Tersine, sermayenin daha özgürce hareket etmesi anlamına gelen küreselleşme, bu özgürlüğü devletler sayesinde elde edebilmişti. Bugünkü süreci anlamak içinse 70'lerde fordizmin krize girmesine yol açan toplumsal mücadelelere bakmak şarttı. 80'li yıllarda emek süreçlerinin değişimi, hiper-küreselleşmecilerin savunduğu gibi, yeni üretim ve idare tekniklerinin emek gücüne duyulan ihtiyacı sona erdirdiği anlamına gelmiyordu. Aksine bu süreç, emeğin sermayeye çok daha fazla bir biçimde tabi hale gelişine denk düşüyordu. Bu noktada Bellofiore anahtar kavramın; emeğin ortadan kalkması değil, daha fazla manipüle edilmiş olduğunu ısrarla vurguladı. Bu açıdan post-fordizm diye adlandırılan dönemin fordist dönemden emek yoğunluğu açısından hiç de aşağı kalır yanı yoktu.

Bellofiore'nin bildirisinden sonra tartışmacı olarak söz alan Hugo Radice, Bellofiore'nin argümanlarının bir kısmına katıldığını; ancak hi-

per-küreselleşmecilere karşı eleştiri getirilirken küreselleşmeye aşırı şüpheyle yaklaşan kampın da çok sağlıklı bir yöntem izlemediğini söyledi. Radice'ye göre, ulus-devletin ortadan kalkacağını söyleyenlere karşı ulus-devleti savunmak çok fazla ulus-temelli bir yöntemdi ve aslında çerçevenin kendisini değiştirmek gerekiyordu. Özellikle 90'lardan bu yana yeni gelişmeler olmuştu; ama bu yenilikleri tarihsel bağlamına oturtmak gerekiyordu. Radice'nin, kapitalizmi tarihselleştirerek analiz etmek konusunda yaptığı uyarı yerindeydi. Öte yandan Bellofiore'nin son 20 yılı anlamak için sınıf ilişkilerine bakmamız gerektiğini hatırlatması da çok önemliydi.

Hugo Radice'nin "*Günümüz Kapitalizmde Sınıf, Devlet ve Küreselleşme*" başlıklı bildirisini kapitalizm ve ulus-devlet arasında içsel ve tarihsel bir ilişki kuran siyaset kuramcılarına dayanıyordu. Radice kapitalizmin özellikle 20. yüzyıldaki tarihsel gelişimini özetledikten sonra; günümüz açısından "yeni" olanı anlamının tek yolunun kapitalizmin küresel kapitalizm olarak tanımlanması olduğunu söyledi. Bugünkü devletin krizinin de "devletin özel bir biçimi"nin (1870'lerden 1970'lere kadar gelen süreçteki) krizi olduğunu vurguladı. Bu noktada Radice'ye göre ikilemi dünya piyasaları/ulusal devlet olarak koymak yanlıştı. Bunun yerine sermayenin gittikçe artan uluslararasılaşma sürecinin devletin rolünü ve niteliğini de uluslararasılaştırdığını söylemek daha doğru olacaktı. Bu, aynı zamanda emeğin sömürü biçimlerini ve eşitsizlikleri de uluslararasılaştırıyordu. Bu nedenle Radice bildirisinin sonunda ulus-temelli bir küreselleşme karşıtlığı yerine, küresel düzeyde bir anti-kapitalist mücadeleyi strateji olarak önerdi.

Gerçekten de Radice'nin bildirisini küreselleşme/ulus-devlet ikilemini aşarak kapitalizmin bugünkü aşamasında "devletin değişen rolü"ne dikkatleri çektiği için önemliydi. Ancak devletin sınıflararası bir mücadele alanı olduğu düşünülduğünde; ulus-devletin de hala bir mücadele ölçeği olma özelliğini koruyup korumadığı problemi ucu açık bir soru olarak kaldı.

Alan Freeman'ın bildirisini, dünya ekonomileri arasındaki artan bağımlılığı, grafikler eşliğinde gösteren bir bildiriydi. Freeman, Amerikan ekonomisindeki bir resesyonun nasıl diğer dünya ekonomilerini etkileyeceğini; ülkelerin borçlanma oranlarını; teknoloji yatırımlarının ülkelere göre dağılımını anlatan, daha ziyade teknik sayılabilecek bir bildiri sundu. Dünya ekonomisi üzerine yapılacak bir çalışma için yararlı ampirik bilgiler içeren bu bildirinin Yeni Ekonomi üzerine olan kısmı belli eksiklikler içeriyordu. Amerika'daki Yeni Ekonomi'nin sadece yeni teknolojiler üzerinden değil; düşen işçi ücretleri, artan tüketici borçları

ve sosyal sigorta katkı paylarının devlet tarafından artırılışı gibi toplumsal ilişkiler üzerinden düşünülmesi çok önemli. Üstelik *Yeni Ekonomi*'deki bilgisayarların verimliliğe katkısı bile çok tartışmalı bir konu. *Yeni Ekonomi*'yi savunan ve Türkiye'ye de örnek gösterenlere karşı bu noktaları vurgulamak Marksistler açısından büyük önem taşıyor.

"*Siyasal İktisat ve Kültür*" başlığını taşıyan bir başka oturumdaki bildiri-lerden, danışma kurulumuzun da üyesi olan E. Ahmet Tonak'ın bildirisini, kendisinin izniyle önümüzdeki sayılarda yayınlamayı umuyoruz.

Kongrenin "*Kriz ve Alternatif Politikalar*" başlıklı oturumunda Galip Yalman, Hugo Radice'nin daha önce vurgulamış olduğu ekonomi/politik ayrımını tarihsel olarak kapitalizmin yarattığı düşüncesini farklı bir bağlamda tartıştı. Ankara'daki siyasetin İstanbul'daki ekonomiyi kötü yönde etkilediği üzerinden konulan ikilemin yanlış olduğunu belirten Yalman, kriz tartışmalarında sıkça dile getirilen "temel sorumlunun siyaset olduğu" önermesinin yönetsel olarak yanlış olduğunu; siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin doğru kurulmadığını gösterdi.

Aynı oturumdaki iktisatçılardan Oğuz Oyan ve Erinç Yeldan, üyesi oldukları Bağımsız Sosyal Bilimciler/İktisat Grubu'nun çalışmalarını doğrultusunda krize neden olan IMF güdümlü istikrar programını ve hükümet politikalarını eleştirdiler. Bir diğer konuşmacı Yakup Kepenek de şu anda yaşadığımız problemlerin 85 ve 86 yıllarındaki iktisat politikası değişikliklerinden kaynaklandığını belirtti.

Kongrenin sonunda iktisat alanının sadece iktisatçıların değil, diğer sosyal bilim dallarından araştırmacıların da katkıda bulunduğu bir disiplin haline gelmesinin gerekliliği bir kez daha ortaya çıktı. Zira yöntembilgisinden siyasete, sosyolojiden kültürel çalışmalara kadar pek çok alana aşına olduğumuz takdirde, iktisadi farklı bakış açılarının mücadele alanı olan bir disiplin haline getirebiliriz. Daha doğrusu, Fuat Ercan'ın belirttiği gibi, her disiplini, onu sıkıştıran kendi ontolojik öncüllerinden kurtarabilirsek, sosyal gerçekliği bir bütün olarak kavrayabiliriz. İktisadın kendisini de bu bütünlüğün içinde düşünebiliriz. İktisadi neoklasik yöntemden tamamıyla kurtarmanın maddi temelleri elbette yok; ama Marksist siyasal iktisat çalışmalarına daha fazla katkıda bulunmak şart. Zira siyasal iktisadın Türkiye'de gözden düştüğünü söylediğimde Hugo Radice "İngiltere'de de öyle zaten" demişti. Kim bilir, belki bize bu kadar ilgi göstermesi ve çalışmalarını heyecanla anlatması da bu yüzden. Aynı heyecanı gelecek kongrelerde de görmeyi ve paylaşmayı umuyoruz.